10. SINIF TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

1. Dönem 1. Yazılı Hazırlık

DERS NOTU

1. EDEBİYATIN TARİH VE DİN İLİŞKİSİ

Edebiyat; insanların duygu, düşünce, hayal ve yaşantılarını dil aracılığıyla estetik bir biçimde ifade etmesidir. Edebiyat, insanı ve toplumu konu aldığı için tarih ve din gibi alanlarla yakından ilişkilidir.

Edebiyatı daha iyi anlayabilmek için bir eserin yazıldığı dönemin tarihî olaylarını, toplumun inançlarını, dinî değerlerini ve yaşam biçimini bilmek gerekir.

Edebiyat ile Tarih İlişkisi

Edebiyat ile tarih arasındaki temel ilişki, ikisinin de insanı ve toplumu konu almasıdır. Ancak bu iki alanın amaçları ve anlatım biçimleri farklıdır.

- Tarih: Geçmişte yaşanan olayları belgelere dayanarak araştırır ve açıklamaya çalışır.
- Edebiyat: Yaşanan olayları veya bu olaylardan hareketle oluşturulan kurguları etkileyici ve estetik bir dille anlatır.

A. Tarihî Olaylar Edebiyata Konu Olur

Savaşlar, göçler, fetihler, bağımsızlık mücadeleleri, toplumsal değişimler ve devletlerin kuruluşları edebî eserlerde işlenebilir.

1. Çanakkale Savaşı

Çanakkale Savaşı; şiirlere, romanlara ve hikâyelere konu olmuştur. Bu eserlerde askerlerin fedakârlıkları, vatan sevgisi, özlem ve kahramanlık duyguları anlatılır.

Örnek: Mehmet Âkif Ersoy'un Çanakkale Şehitlerine şiiri.

2. Malazgirt Savaşı

1071 Malazgirt Savaşı ve Anadolu'nun Türkleşme süreci, tarihî romanlara ve destansı anlatılara konu olabilir. Bu eserlerde savaş, kahramanlık ve yurt edinme düşüncesi işlenir.

3. Millî Mücadele

Kurtuluş Savaşı'nı anlatan eserlerde bağımsızlık arzusu, halkın dayanışması, yoksulluk ve fedakârlık gibi konular ele alınır.

Örnek: Halide Edip Adıvar'ın Ateşten Gömlek romanı.

4. Osmanlı Dönemi

Osmanlı toplumunun sosyal yaşamı, gelenekleri, devlet yapısı ve değişim süreçleri roman ve hikâyelerde işlenebilir.

Örnek: Tarık Buğra'nın Osmancık romanı, Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemini konu alır.

B. Tarih, Edebî Eserlerin Yazıldığı Dönemi Anlamamızı Sağlar

Bir edebî eser, yazıldığı dönemin siyasi ve sosyal koşullarından etkilenebilir. Eserdeki kişiler, olaylar, çatışmalar ve kullanılan ifadeler dönemin özelliklerini yansıtabilir.

Tarih ile Edebiyat Arasındaki Farklar

- Tarih, belge ve kanıtlara dayanır; nesnel ve kanıta dayalı olmayı amaçlar.
- Edebiyat, gerçeklerden ve hayal gücünden yararlanabilir; duygu, düşünce ve estetik ön plandadır.
- Tarih, olayların nedenlerini ve sonuçlarını araştırır.
- Edebiyat, olayların insanlar üzerindeki etkilerini işleyebilir.

Ferhat Gökhan KIRDAĞ Türkçe ve Edebiyat Öğretmeni

2. EDEBİYATIN DİN İLE İLİŞKİSİ

Din; insanların inançlarını, ibadetlerini, ahlaki değerlerini ve dünya görüşlerini etkileyen önemli bir toplumsal olgudur. Edebiyat da insanı ve toplumu konu aldığı için dinî inançlardan, kutsal kitaplardan, peygamberlerin hayatlarından, dinî törenlerden ve ahlaki değerlerden etkilenebilir.

Edebiyat ile din arasındaki temel ilişki, dinî inançların ve değerlerin edebî eserlerde konu, tema, sembol ve düşünce kaynağı olarak kullanılabilmesidir.

Edebî eserlerde Allah sevgisi, peygamber sevgisi, dua, ibadet, ölüm, ahiret, kader, merhamet, sabır, iyilik ve yardımlaşma gibi konular işlenebilir.

Dinî metinler inanç, ibadet ve ahlaki ilkeleri açıklamak amacı taşıyabilir. Edebî eserler ise dinî konuları estetik bir anlatımla ele alabilir.

Örneğin Kur'an-ı Kerim Müslümanlar için kutsal kitaptır. Kur'an'daki kıssalar ve anlatılar, edebiyatçılar için de çeşitli konulara ve anlatım biçimlerine kaynaklık etmiştir. Yusuf kıssası; sabır, iffet, aile ilişkileri ve bağışlama gibi temalar etrafında edebî eserlerde yeniden ele alınmıştır.

Burada dinî metnin amacı ile ondan esinlenen edebî eserin amacı aynı olmak zorunda değildir. Edebî eser, dinî bir konuyu işlerken anlatım güzelliğini, karakterleri ve olay örgüsünü ön plana çıkarabilir.

Tasavvuf Edebiyatı Örnekleri

Tasavvuf edebiyatında Allah'a duyulan sevgi, insanın manevi olgunlaşması ve dünya nimetlerine aşırı bağlanmama düşüncesi ele alınır.

- Mevlânâ'nın Mesnevî adlı eseri, dinî ve tasavvufi düşünceleri hikâyeler aracılığıyla işler.
- Yunus Emre'nin şiirlerinde Allah sevgisi, insan sevgisi, alçak gönüllülük ve hoşgörü gibi temalar öne çıkar.
- Yunus Emre'nin "Yaratılanı hoş gör, Yaradan'dan ötürü." düşüncesi, insan sevgisini dinî bir anlayışla ilişkilendirir.
- Mehmet Âkif Ersoy'un şiirlerinde inanç, ahlak, sorumluluk, çalışma, dayanışma ve toplumun sorunları önemli bir yer tutar. Safahat, dinî ve ahlaki düşüncelerle toplumsal sorunları bir araya getiren bir eserdir.

3. EDEBÎ METİNLER İLE ÖĞRETİCİ METİNLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Metinler, yazılış amaçlarına ve anlatım özelliklerine göre genel olarak edebî metinler ve öğretici metinler olmak üzere iki grupta incelenebilir.

Edebî Metinler

Okuyucuda estetik zevk uyandırmak, duygu ve hayalleri harekete geçirmek amacıyla yazılır. Dil, yalnızca bilgi aktarmak için değil, estetik bir anlatım oluşturmak için de kullanılır.

Başlıca özellikleri:

- Duygu, düşünce ve hayal unsurları içerir.
- Sanatsal ve etkileyici bir anlatım ön plandadır.
- Mecazlara, benzetmelere ve söz sanatlarına yer verilebilir.
- Kurmaca olaylar ve kişiler bulunabilir.
- Okuyucunun hayal gücünü ve duygularını harekete geçirir.

Edebî metin örneği:

"Akşam güneşi dağların ardına saklanırken gökyüzü kızıl bir denize dönüştü. Rüzgâr, ağaçların dallarında eski bir şarkıyı fısıldıyordu."

Bu metin edebîdir çünkü doğa, benzetme ve kişileştirme yoluyla etkileyici bir biçimde anlatılmıştır.

Öğretici Metinler

Okuyucuya bilgi vermek, bir düşünceyi açıklamak, bir konuda bilinç kazandırmak veya bir düşünceyi kanıtlarla desteklemek amacıyla yazılır.

Başlıca özellikleri:

- Bilgilendirme ve açıklama amacı taşır.
- Açık, anlaşılır ve düzenli bir anlatım tercih edilir.
- Gerçek bilgilerden ve gözlemlerden yararlanılabilir.
- Tanımlama, örneklendirme ve karşılaştırma gibi düşünceyi geliştirme yolları kullanılabilir.
- Metnin türüne göre nesnel veya öznel ifadeler içerebilir.

Öğretici metin örneği:

"Güneş, Dünya'ya en yakın yıldızdır. Dünya, Güneş çevresindeki bir turunu yaklaşık 365 gün 6 saatte tamamlar."

Bu metin öğreticidir çünkü okuyucuya bilimsel bilgi vermektedir.

Akılda Kalması Gerekenler

- Edebî metin = Sanat, duygu, hayal ve estetik.
- Öğretici metin = Bilgi, açıklama ve düşünce.
- Edebî metinler kurmaca unsurlar içerebilir.
- Öğretici metinler yalnızca nesnel bilgilerden oluşmaz; deneme gibi türlerde kişisel görüşler de bulunabilir.
- Bir metnin türünü belirlerken tek bir kelimeye değil, metnin bütününe ve yazılış amacına bakılır.

4. AÇIK İLETİ – ÖRTÜK İLETİ

Açık İleti

Bir metinde verilmek istenen düşüncenin, duygunun veya bilginin doğrudan ifade edilmesidir. Okuyucunun bu iletiyi anlamak için çıkarım yapmasına gerek yoktur. Yazarın söylemek istediği şey açıkça belirtilir.

Örnek:

"Başarılı olmak istiyorsan düzenli çalışmalısın."

Açık ileti: Başarı için düzenli çalışmak gerekir.

Örtük İleti

Bir metinde doğrudan söylenmeyen ancak ifadelerden, olaylardan veya bağlamdan hareketle çıkarılabilen anlamdır. Okuyucu, yazarın doğrudan söylemediği bir düşünceyi veya duyguyu çıkarım yaparak anlar.

Örnek:

"Ali, sınav sonuçları açıklanmadan önce bütün gece ders çalıştığına pişman olmuştu."

Örtük ileti: Ali, sınavın sonucu hakkında kaygı duyuyor olabilir veya çalışmasının yeterli olmadığını düşünüyor olabilir.

5. ŞİİR BİLGİSİ VE AHENK UNSURLARI

Şiirde Ölçü (Vezin)

Ölçü (vezin), şiirde dizelerin belirli bir düzene göre oluşturulmasını sağlayan ses ve ritim sistemidir.

A. Hece Ölçüsü

Özellikle İslamiyet öncesi Türk edebiyatında, halk edebiyatında ve millî edebiyat anlayışıyla yazılan şiirlerde yaygın olarak kullanılmıştır.

Özellikleri:

Ferhat Gökhan KIRDAĞ Türkçe ve Edebiyat Öğretmeni

- Dizelerdeki hece sayıları eşittir.
- Hece sayısı belirlenirken kelimelerin heceleri sayılır.
- En çok kullanılan kalıplar 7'li, 8'li, 11'li ve 14'lü hece ölçüleridir.
- Durak adı verilen bölümlere ayrılabilir.
- Türkçenin doğal ses yapısına uygundur; millî bir ölçüdür.
- Halk şiirinde bu ölçüye "parmak hesabı" da denilmektedir.
- Hece ölçüsünde sözcükler ortadan bölünüp durak yapılamaz (aruzdan farkı budur).
- On birli hece ölçüsü 6+5 veya 4+4+3 duraklı olabilir.

Yedili Hece Ölçüsü Örneği (3+4=7)

Giderim yolum yaya
Cemâlin benzer aya
Eridim hayal oldum
Günleri saya saya

Sekizli Hece Ölçüsü Örneği (4+4=8) — Âşık Ömer

Gel dilberim kan eyleme
Seni kandan sakınırım
Doğan aydan esen yelden
Seni gülden sakınırım

— Âşık Ömer

On Birli Hece Ölçüsü Örneği (6+5=11) — Kayıkçı Kul Mustafa

İptida Bağdad'a sefer olanda
Atladı hendeği geçti Genç Osman
Vuruldu sancaktar kaptı sancağı
İletti, bedene dikti Genç Osman

— Kayıkçı Kul Mustafa

On Dörtlü Hece Ölçüsü Örneği (7+7=14) — Faruk Nafiz Çamlıbel

Başka sanat bilmeyiz karşımızda dururken
Söylenmemiş bir masal gibi Anadolu'muz
Arkadaş, biz bu yolda türküler tuttururken
Sana uğurlar olsun ayrılıyor yolumuz

— Faruk Nafiz Çamlıbel

B. Aruz Ölçüsü

Şiirde bulunan dizelerdeki hecelerin uzunluk veya kısalık durumlarına göre hazırlanmış aruz kalıplarına ses ahengi olarak uyumu hedef alan ölçüye aruz ölçüsü (vezni) denilir. Dizelerde hece sayısı bakımından eşitlik aranmaz; hecelerin açıklık-kapalılık gibi ses değerleri bakımından birbirlerine eşit olması gerekir.

Aruz ölçüsü bir Arap edebiyatı ürünüdür. Fars-İran edebiyatına, oradan da Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra Türk edebiyatına geçmiştir. Türk edebiyatında aruz ölçüsü ile yazılan ilk eser Yusuf Has Hacip'in Kutadgu Bilig adlı eseridir. Özellikle divan şiirinde kullanılmıştır.

Divan edebiyatında aruzun 3 ana kuralı:

1. Bir şiirde sadece tek bir kalıp kullanılmalıdır.
2. Kafiye göz içindir; kafiyesi yapılacak sözcüklerin yazılışı ve okunuşları aynı olmalıdır.
3. Kafiyesi yapılacak sözcükler aynı türden olmalıdır (fiiller fiillerle, isimler isimlerle).

C. Serbest Ölçü

Herhangi bir ölçüye bağlı olmayan ölçüdür. Hecelerin açık veya kapalı olmasına ya da sayılarına dikkat edilmez. Şair tamamen kendi üslubuna göre şiir yazar. Türk edebiyatında 1940'tan sonra Orhan Veli Kanık ile beraber yaygınlaşmaya başlamıştır.

Örnek — Orhan Veli Kanık:

Ferhat Gökhan KIRDAĞ Türkçe ve Edebiyat Öğretmeni

Ağlasam sesimi duyar mısınız,
Mısralarımda;
Dokunabilir misiniz,
Gözyaşlarıma, ellerinizle?
Bilmezdim şarkıların bu kadar güzel,
Kelimelerinse kifayetsiz olduğunu
Bu derde düşmeden önce.
Bir yer var, biliyorum;
Her şeyi söylemek mümkün;
Epeyce yaklaşmışım, duyuyorum;
Anlatamıyorum.

— Orhan Veli Kanık

Kafiye (Uyak)

Şiirde minimum iki dize sonunda tekrar eden, anlamları ve görevleri birbirlerinden farklı ek ve sözcükler arasındaki ses benzerliğine kafiye denir. Halk edebiyatındaki karşılığı "ayak"tır.

Kafiye olması için iki şart:

1. Kafiyeyi oluşturacak sözcük, ek veya seslerin yazılışı aynı olmalıdır.
2. Aralarında uyak oluşturacak söz, ses veya eklerin anlamları ve görevleri farklı olmalıdır.

Kafiye Çeşitleri

1. Yarım Uyak

Mısra sonlarında (varsa rediflerden sonra) kalan tek bir ses benzerliğidir.

İstedim kendimi bu göle atam
Elimi uzatıp yavruyu tutam

— Kul Mustafa — "t" yarım kafiye

Üstümüzden gelen boran kış gibi
Şahin pençesinde yavru kuş gibi
Seher sabahında rüya düş gibi
Çağıra bağırta aldı dert beni

— "ş" yarım kafiye

2. Tam Uyak

Mısra sonlarında (varsa rediflerden sonra) kalan iki ses benzerliğidir.

Bütün sevgileri atıp içimden
Varlığımı yalnız ona verdim ben
Elverir ki bir gün bana derinden
Ta derinden bir gün bana "gel" desin

— Ahmet Kutsi Tecer — "en" tam kafiye

3. Zengin Uyak

Mısra sonlarında (varsa rediflerden sonra) kalan ikiden fazla ses benzerliğidir.

Baygın bir ihtizaz ile bi-huş akar dere,
Sahillerinde çocuklar uzanmış çemenlere

— Orhon Seyfi Orhon

Miskin Yunus biçareyim
Baştan ayağa yareyim
Dost ilinden avareyim
Gel gör beni aşk neyledi

— Yunus Emre

4. Tunç Uyak

Ferhat Gökhan KIRDAĞ Türkçe ve Edebiyat Öğretmeni

Bir dizenin sonunda bulunan sözcüğün diğer dizenin sonunda tamamıyla yer almasıdır.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var

— Mehmet Âkif Ersoy

Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma, sakın
Siper et gövdeni dursun bu hayasızca akın

— Mehmet Âkif Ersoy

5. Cinaslı Uyak

Dizelerin sonunda yazılışları aynı, anlamları ve görevleri farklı olan kelimelerle yapılan uyaktır.

Niçin kondun a bülbül
Kapımdaki asmaya
Ben yarimden vazgeçmem
Götürseler asmaya

Redif

Mısra sonlarında bulunan, görevleri aynı olan ek veya anlamları aynı kelimelerin tekrar edilmesidir. Redifler daima dizelerin en sonunda, kafiyeden sonra bulunur. Redif görülen yerde mutlaka kafiye de aranmalıdır.

Ek Halindeki Redifler

Aynı anlamdaki eklerin tekrarlanmasıyla oluşur. Genel kural: "Kelimelerin köklerinde kafiye, eklerinde ise redif vardır."

Şimşek gibi bir semte atıldık yedi koldan
Şimşek gibi, Türk atlarının geçtiği yoldan

Kandilli yüzerken uykularda
Mehtabı sürükledik sularda

Kelime Halindeki Redifler

Aynı anlama gelen kelimelerin tekrarlanmasıyla oluşur.

Çobanın bir kızıl yeler saçları
Ateştir ele alınmaz saçları

Garibim, namına Kerem diyorlar
Aslı'mı el aldı harem diyorlar
Hastayım, derdime verem diyorlar

Ses Tekrarları

Aliterasyon

Aynı dize veya beyit içerisinde aynı ünsüzün tekrar edilmesidir (iç kafiye).

Erdi yine ürdi behişt oldu hava amber sirişt
Âlem behişt ender behişt her guşe bir bağ-ı irem

— Nef'î — "r, ş" ünsüzleri

Asonans

Şiirde aynı ünlü seslerin tekrar edilmesidir. Genellikle aliterasyon ile birlikte yapılır.

Bir beyaz lerze, bir dumanlı uçuş,
Eşini gâib eyleyen kuş gibi kar
Geçen eyyâm-ı nevbahârı arar

— Cenap Şahabettin

Ferhat Gökhan KIRDAĞ Türkçe ve Edebiyat Öğretmeni

6. İSLAMİYET ÖNCESİ SÖZLÜ EDEBİYAT ÜRÜNLERİ

İslamiyet öncesi Türk edebiyatı, karanlık çağlardan başlayarak eserlerde İslam medeniyetinin etkilerinin görüldüğü 11. yüzyıl ortalarına kadar sürmüştür. Destan türünün yaygın olmasından dolayı bu döneme "Destan Dönemi Türk Edebiyatı" da denir.

Genel Özellikler

- Henüz yazının kullanılmadığı dönemlere ait edebiyattır.
- Sözlü olarak üretilmiş ve nesilden nesle aktarılarak varlığını sürdürmüştür.
- Sözlü edebiyat ürünlerinin kaynağı dinî törenlerdir.
- Dönem edebiyatını Şamanizm, Budizm ve Maniheizm gibi dinler etkilemiştir.
- Dinî törenleri yöneten bilge ozanlara şaman, kam ya da baksı denir.
- Biçim, ölçü ve dil bakımından tamamen millî özellikler taşır.
- Kullanılan ölçü, millî ölçü olan hece ölçüsüdür.
- Göçebe kültüre ait bir edebiyattır.
- Aşk, doğa, kahramanlık, ölüm gibi temalar işlenmiştir.
- Yabancı dillerin etkisi yok denecek kadar azdır.
- Müzik eşliğinde kopuz adı verilen sazla doğaçlama olarak dile getirilmiştir.
- Nazım birimi dörtlüktür; dizelere genel olarak yarım uyak hâkimdir.
- Bu dönem ürünlerinin bir kısmı Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lügat-it Türk'ü sayesinde günümüze kadar gelmiştir.

İslamiyet Öncesi Sözlü Edebiyat Ürünleri

1. Koşuk

"Sığır" denilen sürek avları ile "şölen" adı verilen dinî ziyafetler sırasında söylenen şiirlerdir. Konusu daha çok doğa, aşk, savaş ve yiğitliktir.

- Nazım birimi dörtlüktür; genellikle 7'li hece ölçüsü ile söylenmiştir.
- Uyak düzeni aaab / cccb / dddb... şeklindedir.
- Bu tür, daha sonra halk edebiyatında koşma adıyla anılmıştır.

Örnek Koşuk:

Öpkem kelip ogradım
Arslanlayu kökredim
Alplar başın togradım
Emdi meni kim tutar
Kanı akıp yoşuldu
Kabı kamug teşildi
Ölüg birle koşuldu
Togmuş küni uş batar

Günümüz Türkçesi:

Öfkelenip dışarı çıktım
Arslan gibi kükredim
Yiğitler başını doğradım
Şimdi beni kim tutabilir
Kanı akıp boşandı
Bütün derisi deşildi
Ölüler ile bir oldu
Doğan güneş işte batıyor

2. Sagu

Yuğ adı verilen ölüm törenlerinde, ölen kişilerin erdemlerini ve duyulan acıları dile getiren şiirlerdir.

- Nazım birimi dörtlüktür; genellikle 7'li hece ölçüsü ile söylenmiştir.

Ferhat Gökhan KIRDAĞ Türkçe ve Edebiyat Öğretmeni

- Uyak düzeni aaab / cccb / dddb... şeklindedir.
- Halk şiirinde ağıt, divan şiirinde mersiye karşılığıdır.

Örnek Sagu (Alp Er Tunga):

Alp Er Tunga öldi mü
Issız ajun kaldı mu
Ödlek öçin aldı mu
Emdi yürek yırtılır
Begler atın argurup
Kadgu anı turgurup
Mengzi yüzi sargarup
Kürküm angar türtülür

Günümüz Türkçesi:

Alp Er Tunga öldü mü
Fani dünya kaldı mı
Felek öcünü aldı mı
Şimdi yürek yırtılır
Beyler atlarını sürüyor
Kaygı onları durduruyor
Benizleri yüzleri sararıp
Sanki onlara safran sürülüyor

3. Sav

Dönemin özlü sözleridir. Bugünkü atasözlerinin ilk biçimi niteliğindedir. Atasözleri divan edebiyatında "darb-ı mesel" olarak adlandırılmıştır.

- Uma kelse kut kelir (Konuk gelirse mutluluk gelir)
- Aç ne yimes tok ne times (Aç ne yemez, tok ne demez)
- İt ısırmas at tepmes time (İt ısırmaz, at tepmez deme)
- Ot tese ağız köymez (Ateş demekle ağız yanmaz)
- Suw bermeske süt ber (Su vermeyene süt ver)

4. Destan

Destanlar, doğal ve yapma destan olmak üzere iki grupta incelenir.

a) Doğal Destanlar

Bir milletin yaşamını derinden etkileyen olaylar sonunda söylenen uzun manzum eserlerdir. Halk gözüyle görülen, halk ruhuyla duyulan ve halk hayalinde masallaştırılan tarihlerdir.

Doğal destanlar için üç safha: doğuş, yayılma, derlenip yazıya geçirilme.

Dikkat: Türk destanlarında üçüncü aşama (derleme) gerçekleşmemiş, yani yazıya geçirilememiştir. O nedenle Türk destanları hakkında bildiklerimiz Arap, İran ve Çin kaynaklarında geçen bilgilerden ibarettir.

İslamiyet Öncesi Türk Destanları (Doğal):

- Altay / Yakut — Yaradılış
- Hun — Oğuz Kağan / Attila Destanı
- Saka — Şu / Alp Er Tunga
- Göktürk — Ergenekon / Bozkurt
- Uygurlar — Göç / Türeyiş

İslamiyet Sonrası Türk Destanları (Doğal):

- Manas Destanı (Kırgız — dünyanın en uzun destanı)
- Satuk Buğra Han Destanı
- Battal Gazi Destanı
- Danişmend Gazi Destanı

Ferhat Gökhan KIRDAĞ Türkçe ve Edebiyat Öğretmeni

- Saltuk Gazi Destanı
- Köroğlu Destanı

b) Yapma Destanlar

Bir milleti derinden etkileyen bir olayın ya da savaşın doğal destana benzetilerek bir şairce destanlaştırılmasıdır.

Doğal destanlardan farkları:

- Olay yakın zamanlara aittir.
- Olağanüstülük azdır, gerçekçidir.
- Söyleyeni (yazarı) bellidir.

Türk edebiyatındaki yapma destanlar:

- Çanakkale Destanı — Fazıl Hüsnü Dağlarca
- Kuvâyı Milliye — Nâzım Hikmet
- Üç Şehitler Destanı — Fazıl Hüsnü Dağlarca
- Genç Osman Destanı — Kayıkçı Kul Mustafa

7. HALK EDEBİYATINDA ŞİİR

Sözlü edebiyat geleneği, Türklerin İslamiyet'i kabulü ile başlayan kültürel değişimlere özünü kaybetmeden biçim ve içerik bakımından bazı değişikliklerle ayak uydurmuştur. Halkın ortak yaşayışını, beğeni ve değerlerini yansıtan bu geleneğe "halk edebiyatı" adı verilir. Dil, halkın kullandığı sade Türkçedir.

Halk Şiiri Genel Özellikleri

- İslamiyet'ten önceki Türk şiir geleneği ile içerik, tema ve şekil yönünden benzerlikler gösterir.
- Yüce ve ideal olmaya değil, hayatın gerçeklerine yöneliktir; önemli olan özdür, biçim değildir.
- Somut unsurlar, gerçek güzeller ve günlük hayatın gerçekleri işlenmiştir.
- Şiirler sözlü gelenek yoluyla aktarılmış; "mecmua" veya "cönk" adı verilen defterlerde toplanmıştır.
- Halkın konuşma dili ile yazılmıştır (yer yer Arapça ve Farsça kelimelere rastlanır).
- Anlatım canlı, yalın ve içtendir.
- Aşk, ayrılık, doğa, özlem, ölüm, toplumsal olaylar, kahramanlık, din ve tasavvuf temaları işlenmiştir.
- Genellikle dörtlük; hece ölçüsünün 7'li, 8'li ve 11'li kalıpları kullanılmıştır.
- Yarım ve cinaslı uyak kullanılmıştır.
- Mani, koşma, türkü, semai gibi nazım biçimleri; güzelleme, koçaklama, taşlama, nefes gibi tür adları almıştır.
- Şiirler çoğunlukla müzik ile iç içedir ve belli bir ezgi ile söylenmiştir.

Anonim Halk Şiiri

- Orta Asya'daki sözlü edebiyatın devamıdır; söyleyeni belli değildir.
- Halkın ortak duygu ve düşüncesini yansıtır.
- Yalın bir halk dili; ezgi ile söylenir; dörtlük ve hece ölçüsü kullanılır.
- Çoğunlukla yarım uyak kullanılır.
- En önemli nazım biçimleri: Mani ve Türkü.

Mani

- Anonim ürünlerdir; genellikle 7'li hece ölçüsüyle yazılır.
- Genellikle dört dizeden oluşur; uyak düzeni "aaba" şeklindedir.
- Halk edebiyatının en kısa nazım biçimidir; her konuda söylenir.
- İlk iki mısra "doldurma mısra" adını alır (uyak kaygısıyla söylenir).

Örnek Mani:

Ferhat Gökhan KIRDAĞ Türkçe ve Edebiyat Öğretmeni

Şu dağlar olmasaydı
Çiçeği solmasaydı
Ölüm Allah'ın emri
Ayrılık olmasaydı

Türkü

- Anonim ürünlerdir; birbirlerinden farklı ezgilerle söylenirler.
- İki bölümden oluşur: Bent (asıl sözler) ve Kavuştak (nakarat).
- Genellikle 7'li, 8'li ve 11'li hece ölçüsü ile söylenir.
- Konuları oldukça geniştir; sade dil ile yazılmıştır.

Örnek Türkü:

Söğüdün yaprağı narindir narin
İçerim yanıyor dışarım serin
Zeynep'i bu hafta ettiler gelin
Zeynebim Zeynebim anlı Zeynebim
Üç köyün içinde şanlı Zeynebim

Koşma ve Türleri

Koşma dörtlüklerle söylenir. Dörtlük sayısı 3 ile 6 arasında değişir. Türk halk edebiyatının en çok sevilen, en çok kullanılan nazım şeklidir.

- Genellikle 11'li hece ölçüsüyle söylenir (4+4+3 veya 6+5).
- Çoğunlukla yarım kafiye kullanılır.
- Tabiat, sevgi, aşk, özlem, gurbet, ayrılık, kahramanlık, eleştiri, acı konular olabilir.
- Genelde son dörtlükte şairin mahlası (tapşırma) bulunur.
- Dil sade; anlatım yalın ve içtendir.

Konularına Göre Koşmalar

a) Güzelleme

İnsan ve doğa güzelliklerini işleyen koşmalardır. Âşık olunan kadın, kız, dağ, ağaç, hayvan, çiçek gibi unsurlar işlenir.

Nasıl vasfedeyim güzelim seni
Rumeli Bosna'yı değer gözlerin
Dünyaya gelmemiş eşin akranın
İzmir'i Konya'yı değer gözlerin
Kimsede görmedim sendeki nazı
Tunus Tırablus Mısır Hicaz'ı
Kars'ı Kağızman'ı Acem Şiraz'ı
Girid'i Yanya'yı değer gözlerin

— Ruhsatî

b) Koçaklama

Konusu savaş, yiğitlik, kahramanlık olan şiirlerdir. Coşkun ve yüksek tempolu söyleyişleri vardır. En güzel örneklerini Köroğlu ile Dadaloğlu vermiştir.

Benden selam olsun Bolu Beyi'ne
Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır
Ok gıcırtısından kalkan sesinden
Dağlar seda verip seslenmelidir
Düşman geldi tabur tabur dizildi
Alnımıza kara yazı yazıldı
Tüfek icad oldu mertlik bozuldu
Eğri kılıç kında paslanmalıdır

— Köroğlu

Ferhat Gökhan KIRDAĞ Türkçe ve Edebiyat Öğretmeni

c) Taşlama

Bir kimseyi yermek veya toplumun bozuk yönlerini iğneleyici bir dille eleştirmek için yazılan şiirdir.

Bir vakte erdi ki bizim günümüz
Yiğit belli değil mert belli değil
Herkes yarasına derman arıyor
Devâ belli değil dert belli değil

— Ruhsatî

d) Ağıt

Doğal afetler, ölüm, hastalık vb. çaresizlikler karşısında korku, heyecan, üzüntü, isyan gibi duyguları ifade eden ezgili ürünlerdir. Ağıt söyleme işine ağıt yakma denir.

8. MASAL TÜRÜNÜN ÖZELLİKLERİ

Genellikle halkın yarattığı, ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa sürüp gelen, çoğunlukla olağanüstü durum ve olayları yine olağanüstü kahramanlara bağlayarak anlatan halk hikâyelerine masal denir.

Masalın Özellikleri

- Yer ve zaman belli değildir. “Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde…” tekerlemesiyle başlar.
- Yazarları belli değildir (anonimdir).
- Sözlü edebiyat ürünleridir; ağızdan ağıza anlatılagelmiştir.
- Olağanüstü olaylar vardır (en belirgin özelliklerinden biri).
- Kahramanları genellikle iyi ve kötü olmak üzere ikiye ayrılır; sonunda iyi olan kazanır.
- Eğitici yönleri ağır basar (didaktik).
- Mutlu sonla bitmek genel özelliğidir.
- Tekerlemelerle başlayıp yine tekerlemelerle biter.
- Evrensel erdemler içerir (iyilik, dürüstlük, cesaret…).
- Hayal ürünü eserlerdir; kurgudur.
- Duyulan geçmiş zaman (-miş) kipiyle oluşturulur.
- Anlatım kısa, akıcı, anlaşılır ve özlüdür.
- Serim, düğüm ve çözüm bölümünden oluşur.

9. İSİM (AD)

Canlı cansız bütün varlıkları, kavramları, hatta fiilleri de karşılayan; onları anmaya, tanımaya, birbirinden ayırmaya yarayan kelimelere isim (ad) denir: ağaç, su, deniz, Hasan, Anadolu…

1. Varlıklara Verilişlerine Göre İsimler

- Cins İsimler (Tür İsimleri): Aynı türden varlıkları ifade eder (şehir, ülke, dil, nehir, kitap, insan).
- Özel İsimler: Belirli bir varlığı ifade eder; büyük harfle başlar (Ankara, Türkiye, İngilizce, Kızılırmak, Ahmet).

2. Varlıkların Sayılarına Göre İsimler

- Tekil İsimler: Sayıca bir varlığı ifade eder (ağaç, bulut, sevgi).
- Çoğul İsimler: “-lar/-ler” ekiyle oluşur (ağaçlar, bulutlar).
- Topluluk İsimleri: Çoğul eki almadan birden fazla varlığın oluşturduğu grupları ifade eder (ordu, halk, sürü, kurul, takım, komisyon).

3. Varlıkların Oluşuna Göre İsimler

- Somut İsimler: Beş duyudan en az biriyle algılanabilen varlıklar (çiçek, ağaç, gürültü, koku).
- Soyut İsimler: Beş duyuyla algılanamayan, düşünce ve hislerle kabul edilen kavramlar (mutluluk, sevgi, akıl, ruh, heyecan, korku).

Ferhat Gökhan KIRDAĞ Türkçe ve Edebiyat Öğretmeni

İsim Tamlamaları

İki veya daha fazla ismin bir araya gelerek oluşturduğu anlam birlikleridir. Belirtili, belirtisiz, takısız ve zincirleme olmak üzere gruplandırılır.

1. Belirtili İsim Tamlaması

Tamlayan "ın/in/un/ün" ilgi ekini, tamlanan "ı/i/u/ü" iyelik ekini alır. Tamlayanın belirli bir varlığa ait olduğu vurgulanır.

Örnekler: kitabın kapağı, öğretmenin kitabı, evin kapısı, arabanın rengi

2. Belirtisiz İsim Tamlaması

Tamlayan herhangi bir ek almaz; tamlanan "ı/i/u/ü" iyelik ekini alır. Tamlayan genel bir varlığı belirtir.

Örnekler: elma suyu, okul müdürü, bahçe kapısı, kedi maması

3. Zincirleme İsim Tamlaması

Birden fazla tamlayan ve tamlananın bir araya gelmesiyle oluşur.

Örnekler: evin bahçesinin çiçekleri, okul müdürünün odasının kapısı, çocuğun oyuncak arabasının tekerleği

10. SIFAT (ÖN AD)

İsimlerin ya da diğer sıfatların önüne gelerek onları miktar, sıra, konum, renk, biçim, bıraktığı izlenim gibi çeşitli yönlerden tanımlayan, tarif eden kelime türüdür.

1. Niteleme Sıfatları

İsimlerin rengini, biçimini, durumunu, karakterini bildirir. "Nasıl?" sorusuna cevap verir.

Örnekler: güzel çiçek, kırmızı elbise, uzun yol, temiz oda, çalışkan öğrenci

2. Belirtme Sıfatları

İsimleri nitelemeyen, ancak onları belirli hâle getiren sıfatlardır. Dört gruba ayrılır:

a) İşaret Sıfatları

İsimleri işaret yoluyla belirtir: bu, şu, o, böyle, şöyle, öyle

Örnekler: Bu kitap çok güzel. / Şu çocuğu tanıyor musun? / O ev satılık.
Dikkat: "Bu, şu, o" tek başına kullanılırsa zamir, isimle birlikte kullanılırsa sıfat olur.

b) Sayı Sıfatları

- Asıl sayı: beş elma, üç kalem, yüz lira
- Sıra sayı: birinci sıra, üçüncü kez, onuncu yıl
- Üleştirme sayı: ikişer elma, üçer kişi
- Kesir sayı: yarım saat, çeyrek ekmek, yüzde beş pay

c) Belgisiz Sıfatlar

İsimleri kesin olmayan, belirsiz bir şekilde belirtir: birkaç kişi, bazı öğrenciler, her gün, birçok kitap, hiçbir zaman, bütün insanlar, kimi insanlar, herhangi bir yer

d) Soru Sıfatları

İsimleri soru yoluyla belirtir: Hangi okula gidiyorsun? / Kaç kitap aldın? / Nasıl bir ev istiyorsun? / Ne renk seviyorsun?

Sıfat Tamlaması

Bir veya daha fazla sıfatın bir (veya daha fazla) ismi sayı, renk, biçim, durum bakımından nitelediği veya belirttiği kelime gruplarına sıfat tamlaması denir.

Örnek metin:

"Sessiz sokaklarda eski evler sıralanıyordu. Solgun ışıklar, dar kaldırımları aydınlatıyor; soğuk rüzgâr, ıssız caddelerde dolaşıyordu. Uzaklardan hüzünlü bir şarkı duyuluyordu."

Ferhat Gökhan KIRDAĞ Türkçe ve Edebiyat Öğretmeni

Metindeki sıfat tamlamaları:

sessiz sokaklar • eski evler • solgun ışıklar • dar kaldırımlar
soğuk rüzgâr • ıssız caddeler • hüzünlü bir şarkı

Ferhat Gökhan KIRDAĞ — Türkçe ve Edebiyat Öğretmeni

Başarılar dilerim. Çalışmalarınızda kolay gelsin!

Ferhat Gökhan KIRDAĞ Türkçe ve Edebiyat Öğretmeni

10. Sınıf Edebiyat
1. Dönem 1. Yazılı Hazırlık Çalışması

Gökhan Kırdağ Türkçe ve Edebiyat Dersleri YouTube kanalımıza abone olmayı ve videoları beğenmeyi ihmal etmeyin. İzledikten sonra mutlaka yorum da yapalım.

1

1. Bölüm

10. Sınıf Edebiyat 1. Dönem 1. Yazılı Hazırlık Çalışmas ı 1. Bölüm

Çözümleri için bu bağlantıya tıklayın.

https://youtu.be/q3_-gyfWb08?si=I9mfT--7BwyWLAyZ

2

2. Bölüm

10. Sınıf Edebiyat 1. Dönem 1. Yazılı Hazırlık Çalışmas ı 2. Bölüm

Çözümleri için bu bağlantıya tıklayın.

https://youtu.be/zncVz8RvO-k?si=2KkfCeurRN0BOzfq

Ferhat Gökhan KIRDAĞ
Türk Dili ve Edebiyat Öğretmeni